

LENGYEL BALÁZS, NEMES NAGY ÁGNES ÉS VAS ISTVÁN LEVÉLVÁLTÁSA

Közzéteszi Monostory Klára

Lengyel Balázs – Vas Istvánnak

Kedves Pista,

a karácsonyi szaladgálások közben már nem tudtunk bemenni Hozzád a kórházba, de az elmaradt beszélgetés pótlására, itt Szigligeten újra átolvastam a Megközelítések. Így aztán folyamatosan Téged hallgattalak a nélkül a kényszer nélkül, hogy elő kelljen adnom, eléd kelljen tárnom reflexióimat, melyeket nyugtalanítóan újra és újra felkeltesz, de amelyeket vagy én fogalmazok rosszul, vagy Te hallasz egy némileg át-alkító közegen át. (Gyanakszom, hogy mindkettőről szó van.) Ha olvasom esszéidet, és ha helyesem fogom fel azt a bámulatosan eleven és gazdag és irigylten distinktiv elme-mozgást, amely teremti őket, akkor mindig megdöbbsz: hogy lehet az, hogy számomra példaszzerű kiindulásod, néhány lényeges kérdésben miért vezet tőlem távol álló, gyökeresen idegen vagy nem várt konklúzióhoz. Pontosabban hogy lehet az, hogy a mai magyar líra megítélése közben látszatra ellentétes nézeteket vallunk. Látszatra – írom reménykedve, egy kissé szememben, sőt emlékezetemben is kételkedve, mert nem tudok belenyugodni abba, amit látni vélek, mintha esztétikai nézeteidben szétválának egymástól a magyar és a világirodalom jelenségei (ami a jelent illeti); mintha egy kissé másfajta költészetet becsülnél nyelvünkön, mint idegen nyelven. Sajnáltnám, ha szókimondásomat Hübele Balázsos nyerseségnek vennéd; vedd csak értetlenségnek. Ez ugyanis az igazság: tanulmányaidtól lenyűgözve és elbűvölten, értetlenül nézem azt a személyes indulattól sem mentes viadalt, amelyet a magyar versízlés és verseszmény modernizálóival folytatasz: ha nem tévedek, ha nem hallok rosszul, védve a népieskedést, a népies zsánerképet, az anekdotizmust, a költői én jelentőségének romantikus túlnövelését, karaktertelen költők szubjektivizmusát stb.; s támadva azt a bonyolítottabb, intellektuálisabb lírai irányt – és persze talán rosszul is fogalmazó kritikussait –, amelyhez pedig költészetteddel, egész termő, gondolatgazdag és gondolatébresztő világgoddal tartozol.

Mit tegyek? Megáll az eszem. És közben lelkesen, kalapot lengetve, sőt akár hiszed, akár nem, tisztelettel kalapot emelve, üdvözlöm esszéidet.

A régi szeretettel ölel

Balázs

Nemes Nagy Ágnes – Vas Istvánnak

1969. karácsony

Kedves Pistám,

először is szeretném mentetgetni magam én is, amiért a kórházban nem kerestük fel – inkább hazamegyünk, igyekszünk alaposan megtudni, mi van Magával. Másodszer pedig – mivel Balázs ismét vívott némi csatát Magával levelében (de remélem, nem haragszik érte! Ez már a szokásos) – engedje meg, hogy én elragadtatásomra szorítokozzam.

Sokszor olvastam a Megközelítéseket. De mit nem olvasok én sokszor Magától? Őszintén, szívemből irigylem a hangnemét, azt a megfontolt könnyedséget, azt az indulatos kecsességet, amivel ír. Mert Maga csak úgy társalkodik, persze. Sközben mégis micsoda szokatlan(?) tevő mellékmondatok, közbevetések, micsoda kör-védelem vagy kör-támadás! Különösen örültem a Kassák-cikknek, meg a 47-es tanulmányok részleteinek. Sajnos, mondhatnám, nekem minden tetszik, amit ír – még ha olykor nem is értek egyet vele. Maga megtanít a valódi szellemességre, miközben megveti, mondhatnám lábbal rugdossa a rikitó, undok „viccességet” az irodalomban. Van valami mérsékelt, valami lefogott abban, ahogy ír; magyarul: elegáns. Még akkor is, ha dühös, észveszejtően dühös ember időnként – de hát Maga olyan.

A „Nem számít” gyönyörű című kötetében bezzeg nem mérsékelt. Hogy is volna az? Itt aztán joga van a szenvedélyhez. S él is vele. Hozzám persze az első rész áll közel, a címadó vers kézlegyintései, a körülötte lévő rekedtsége és fogcsikorgatása. Azok az igazi Vas István-i mondatformulák. Itt is szeretem a hangját. S mi a legfontosabb egy költőben? Talán mégis a hangja. Az a bizonyos hang. A meghatározhatatlan. S a Magáét én oly régóta szeretem, ismerem – tudja ezt Maga jól.

Ha felkerülünk Pestre, igyekezni fogunk minél hamarabb meglátogatni Magukat – persze, ha jól lesz és kívánni fogja – már csak azért is, hogy natúrban is hallhassam a hangját.

A viszontlátásig, Piroskával együtt szeretettel üdvözlöli.

Ágnes

Vas István – Nemes Nagy Ágnesnek és Lengyel Balázsnak

Budapest, 1970. Újév

Drága Ágnes és Balázs!

Mottó: Semper idem

Maguk – megtisztelően és kedvesen – külön-külön írtak nekem, de talán nem veszik rossz néven, ha én egy levélben válaszolok kettejüknek, hiszen annyira összetartozik az, amire felelnem kell.

Hogy nem jöttek be hozzám a kórházba, azon igazán nincs mit mentegeni: én, amit nem kívánok magamnak, azt felebarátaimtól sem várom el, márpedig én nagyon nem szeretek kórházba járni, még látogatóba sem. Annál nagyobb várankozással tekintek pesti (budai) találkozásunk és beszélgetésünk elé. Mert ennek a beszélgetésnek fel kellene oldania azt a képtelenséget, hogy mi, akik szeretjük egymást – mert tudom, hogy Ti is szerettek engem –, ilyen kutya-macska barátságban éljünk.

Ennek a levélnek ezt a beszélgetést kell előkészítenie, legalább az elvi alapjait. És azért folyamodom íráshoz, mert szóbeli csatározásaink közben a Ti huszáros harcmodorot éppen ezeknek az elvi alapoknak a tisztázását nemigen teszi lehetővé. Ezért meg kell bocsátanotok, ha ez a levél kissé hosszúra nyúlik, meg azt is, hogy nem kézzel, hanem géppel írok.

De lehetetlen elfogulatlanul beszélünk – akár szóban, akár írásban –, ha előbb egy félreértést ki nem végzünk. Édes Balázs! hadd hivatkozzam az „elegáns” jelzőre, amivel Ágnes megajándékozott. Valóban el tudod képzelni rólam, hogy ha filippikám közben *Te* eszembe jutsz, akkor leírom a Hübele *Balázs* nevet? Ha tőlem ilyen otrombaság

kitelik, vagy Te azt hiszed rólam, hogy kitelik, akkor csakugyan kár a beszédért. Mindenekelőtt hát töröld le a Hübele Balázs nevet gyanakvásaid táblájáról!

És hozzájárulásodat előlegezve, térjünk rá a komolyabb dolgokra.

Nagyon örültem a leveleiknek. A válogatott és választékos dicséretekért is, persze, amivel elhalmoztak, de még inkább annak, hogy mégse végleg veszték velem össze a francia követségen – ami, ugye, a legalkalmasabb hely arra, hogy az európai főlény pozdorjává törje az én provincializmusomat, nacionalizmusomat, reakciósságomat stb. Nagy nyereség, hogy barátságunk mindkét részről túlélte ezt a próbát. De tekintsük ezt a jelenetet figyelmeztetésnek, hogy óvjuk meg ezt a mi hányatott barátságunkat: még szükségünk lehet rá – és ami ennél fontosabb: mindkettőnk – vagyis mindhárman – kudarca volna, ha veszni hagynók.

Induljunk ki abból, hogy huszonöt évvel ezelőtt, amikor megismertük egymást és összebarátkoztunk, és még néhány évig, szövetségesek lettünk, és egyetértettünk a világ és az irodalom dolgaiban – legalábbis abban a hitben voltunk. Tagadhatatlan tény, hogy azóta – nem is beszélve egyelőre a vélt vagy valódi személyes sérelmekről – gondolatilag is eltávolodtunk egymástól. Ki ebben a hibás? A magam mentiségére – ha ugyan ez mentiség a Ti szemetekben – elsősorban azt tudom felhozni, hogy én ma is az vagyok, aki voltam: alapelveim nem változtak, a társadalomról is, a művészetről is *lényegében* ugyanúgy gondolkodom, ahogy akkor. Maga örül, Ágnes, a Megközelítésekben a 45–47-es cikkeimnek. De hiszen főleg azért vettem be őket a kötetbe, hogy gondolkodásom folyamatosságát dokumentálják. Emlékezniük kell még legbotránny-kavaróbb mondatomra, melyért annyi pofont kaptam: „Vagyunk azonban néhányan, akiknek sem okunk, sem kedvünk mást folytatni, mint amit elkezdtünk.” Hát nem éreznék fonáknak, ha Lukács György és Horváth Márton után most Magukat háborítaná föl ez az alapállásom?

Én annál is visszásabbnak érzem, mert Lukács Györggyel és Horváth Mártonnal sohasem értettem egyet, viszont azt hiszem, hogy a mi egyetértésünk nem pusztán hiedelem és látszat volt. Mi is volt a címe, Balázs, a Te indító vezércikkednek az Újholdban – Babits útja, Babits példája? már nem emlékszem pontosan, de ez a cikked kitörölhetetlen bizonyítéka és jelképe egyetértésünknek – úgy is mondhatnám, hogy mi Babits jegyében kötöttünk szövetséget. (Ami engem nem tartott vissza attól, hogy Kassákot többre ne értékeljem, mint Ti.)

Az én vezércsillagom ma is Babits. A titek már nem: felcseréltétek Kassákra. No hát, ebben nem tudlak követni. Hogy röviden összefoglaljam, mi volt a véleményem Kassákról, akkor, amikor Ti még nem őt írtátok a lobogótokra. Nagyon szerettem (ma is szeretem) a régi korszakát, a világ legkiválóbb dadaista költői közé tartozott, jobb volt Tzaránál és talán nem rosszabb Schwittersnél. Következő korszaka viszont elég unalmas, közepes közhely-tömkeleg. Az Egy ember élete, bár formájában régmódián naturalista, mégis nagy mű. Politikai magatartása, egy-két páratlan denunciaciót leszámítva, feddhetetlen. Persze, azóta sok minden történt. Még a legújabb divatú ingfazon is az ő orosz ingeit igazolja. Weöres, Kálnoky, Rónay, hogy csak a legkülönbeket említsem, versben, prózában, úgy írtak róla, mint valami új Krisztusról. Megkérdeshetném ugyan tőlük, hogy akkor miért Babits és Illyés lapjába írtak, miért nem Kassákéba. (Azért, mert Kassákot akkor bolond, analfabéta prolinak tartották, az meg őket csengő-bongó úrfiúcskáknak.) De minek ilyen megkérdezni? Szerencsére, eszükbe sem jutott, hogy verseikben is őt kövessék. Mint ahogy Magának, Ágnes,

még ma is több köze van (mármint a költészetének) Babitshoz, sőt *horribile dictu*, hozzá-
m is, mint Kassákhöz.

Az én Kassákról való véleményem is megnőtt húsz év óta. Állhatatossága, meg nem alkuvása az új korszakban (még egy-két, fölöslegesen megírt, opportunistá versét is beleszámítva) lenyűgöző. Az Egy ember életét, ha lehet, még többre tartom, mint akkor. A Déry önéletrajzában közölt levele erkölcsileg is, íróilag is nagyszerű. A rangos költőknél nem mindennapi verstömegtermelése után – részben közben – öregkorában írt néhány nagyon szép, nemes lírájú, hiteles verset. De hogy a halála előtt eltelt 35 évben miért volt *modernebb* költő bárkinél, azt sehogy sem tudom felfogni. Nagy költőnek tekinteni még kevésbé. Legkevesébe pedig olyan jelentőségű költőt látni benne, mint Ady, Babits, József Attila vagy akár Füst Milán.

A Times irodalmi mellékletének december 18-i számában egy másfél oldalas, hatalmas cikk (a Middle) jelent meg róla Universal Hungarian címmel. Az első magyar, akinek ez a páratlanul rangos kritikai megtiszteltetés megadatott – Babits és József Attila helyett. Erre csak rezignáltan megvonom a vállam. És ha a TLS tekintélye nem tud meggyőzni, nem szabad rossz néven venniük, ha a maguké sem. Nem beszélve Bori Imréről és az egész soi-disant modern magyar ifjúságról.

Minek ennyi beszéd Kassákról? Mert érdemes róla beszélni. Mert nem tartozik azok közé a nevek közé, amiknek az emlegetése vörös posztóként hat rátok. Mert azok közé tartozik, akiket én is tisztetek. És főként, mert úgy látom: ahogy Babits volt a legmél-
több jelképe egyetértésünknek, úgy Kassák az eltávolodásunknak. Mert én azt, hogy Babits halott, hogy a versei, gondolatai nem hatnak, hogy az őt megillető hatáslehetőség egyfelől Németh Lászlónak, ill. Szabó Dezsőnek, másfelől Lukács Györgynek, harmadfelől – és el kell ismernem, a legjobb esetben – Kassáknak jutott, szóval, Babits ős-ellen-principiumának – nem is a magyar közgondolkodás és közízlés, de a magyar elit-gondolkodás és elit-ízlés csődjének, katasztrófájának tartom. És ebben a folyamatban Nektek is volt és van, ha nem is nagy, de előkelő részetek. És mert ha Ti valamiféle árulásnak látjátok azt, hogy én nem változtam, én meg jóformán defetizmust, majd-hogynem dezertálást látok abban, amiben Ti változtatok.

Nemrégén Pándi cikket írt rólam a Népszabadságba ezzel a címmel: Jegyzetek egy következetes költőről. Függetlenül a cikk fejtegetéseitől, büszke voltam erre a címre, pontosabban az elismert következetességemre. Következetesség – ez persze egyszerűbben annyit jelent: hűség. De nem merem leírni ezt a szót, mert félek, hogy ezzel is „a költői én jelentőségének romantikus túlnövelése” bűnét követném el. Mondjam hát egyszerűen, hogy én nemcsak azóta vagyok ugyanaz, mióta *mi* ismerjük egymást. Huszonkét éves koromban, vagyis kb. első kötetem megjelenése idején már lényegében, hogy úgy mondjam, struktúrámban, kész voltam. Változtam, persze – hülye lennék, ha nem változtam volna –, de *irányt* nem változtattam. Semmihez sem lettem hűtlen – pardon, ezt is korszerűbben semmit sem tagadtam meg. Ez azonban negatív is igaz. „Adj bátor szívet és elmét, Vigan kimaradni a korból” – írtam egy 1936-os versemben. És ez a *víg* bátorságom nem csökkent a negyvenes, az ötvenes, a hatvanas években sem, és remélem, futja még belőle a hetvenesekből is annyira, amennyire az időből futja. (Ti viszont nem szerettek kimaradni a korból, pláne vigan nem – és ezt nem szemrehányásként mondom.) 44-ben pedig azt írtam: „Amit tíz éve kiokádtam, Azt melegíti föl e földrész?” Ez sem elavult kérdés, sajnos. És hát nem, harminc év múlva sem fogom megenni a kiokádott békát, és amiről húszéves koromban megállapítottam, hogy zsákutca, oda akkor sem fogok betérni hatvanéves koromban, ha pil-

lanatnyilag nagy is benne a tolongás. És Mándy Stefániát nem fogom tehetségesebbnek tartani harminc év után, pusztán azért, mert Vánca-sütőporral süt. (De most jut eszembe, Ti talán nem is ismeritek azt a régi reklámversikét: „Haladjon Ön is a korral: Süssön Vánca-sütőporral.”)

És most, ezt a mentegetőzést előrebocsátva és az elvi alapokat tisztázva próbálok a vádjaira felelni, Balázs.

Hogy lehet az, kérdezem, hogy a mai magyar líra megítélése közben látszatra ellentétes nézeteket vallunk. Ez bizony logikusan következik az eddigiékből és talán nem is látszatra, sajnos. De már azt, hogy mintha esztétikai nézeteimben (vannak nekem külön esztétikai nézeteim? nem is tudom) szétválának a magyar és világirodalom jelenségei, ami a jelent illeti – nem tudom, miből látod. Én a külföldi költők közül az agg óriásokról írtam. És hát annyi igaz, hogy a mi élő költőink között nem találtam akkorát, mint Eliot, Saint-John Perse, Nelly Sachs. Vagy Te tudsz olyat? De a mi „modernjeinket” – mert hiszen itt van a kutya eltemetve – nem nézem más szemmel, mint a kintieket. Hogy nem írtam róluk tanulmányt? De képzeld el pl., hogy Weöres Sanyival szemben csak annyi gondolati és formai fenntartással éltem volna, mint Eliot és Saint-John Perse esetében. Mi lett volna itt – Ūristen! De talán eltitkoltam, hogy Weörest nagy költőnek tartom? – pl. A félbeszakadt nyomozásban? (Mert hiszen a Megközelítések is csak a többi könyvemmel összefüggésben érvényes.) Vagy a Pilinszkyról, Ágnesről való véleményemet? Azt, ami Tandoriban modern, talán nem dicsértem eléggé – a Népszabadságban? Vagy Szentkuthyt más mértékkel mértem? éppenhogy Joyce-szal, Butorral összevetve – és nem is elmarasztalva. Mintha, írod, egy kissé másfajta költészetet becsülnék nyelvünkön, mint idegen nyelven. Ebben van valami. De csak annyira, amennyire a magyar költészet másfajta, mint a többi. Nem másfajtabb, persze, mint ahogy az angol, a francia, az amerikai költészet különbözik egymástól. Csakhogy, mint ezt a Mogorva jegyzetekben is írtam, senkinek sem jut eszébe a francia költészetet az amerikai költészet normáival mérni és vice versa.

Hogy én viadalt folytatok „a magyar versizlés és verseszmény modernizálóival”? Kiket értesz ezen? Mert ha a magyar *vers* modernizálóit – akkor ugyan kikkel, vagyis kiknek a költészetével folytatok én viadalt? Talán Illyéssel, aki az utóbbi években, úgy lehet, a legeredményesebben modernizálta a magyar verset? Vagy Weöressel? (Vele ugyan, ill. a gondolatvilágával volna mi viadalt folytatnom – de nincs hozzá bátorságom. Talán majd a Kossuth-díja után.) Vagy Pilinszkyvel? Ágnessal? Somlyóval? Juhásszal? – vele néha igen, de ő nem haragudott meg rá. Vagy Te nem költészetre, hanem ideológiára gondolsz? Akkor igen. Gyűlölök minden dogmát, akárhonnan jön, és csakugyan „személyes indulattól sem mentes viadalt folytatok” ellenük, amíg lehet, mint ahogy a 45–47-es cikkeimben is tettem – hiszen, mint már említettem, a folyamatosság kedvéért vettem be őket a kötetbe. És ha majd az új ideológiának is meglesznek azok a lehetőségei, mint az ún. szocialista realizmusnak voltak 48 után – akkor megint ki fogom bírni az elhallgatást.

Addig azonban térjünk rá a részletekre, hogy miket védek és miket támadok én. De mielőtt belemennék a nómenklatúrádba, Balázs – hát csakugyan nem vagy tudatában, hogy milyen illojális, milyen unfair ez a nómenklatúra? Hogy ezek az eredetileg gúnynak szánt szavak nálunk terrorszavak lettek? Körülbelül úgy, mint amikor káderezés közben azt kérdezték az embertől, hogy még mindig nem hagyott-e fel a burzsoá, harmadikutas, likvidátori nézeteivel? Persze, ha az embernek van bátorsága fölvenni ezeket a terror-gúnyneveket, azok később néha automatikusan nagy dolgokat is jelöl-

hetnek. Csak kiragadott példák: hungarus, kuruc, gueux, kerekfejű, gavallér, sansculotte, impresszionista, kubista. Hogy ellenforradalmár vagyok? Nem szeretem a szót, de mit bánom én? „Aux Gibelins j'étois Guelf, aux Guelfes Gibelin.”

És most nézzük egyenként.

Népieskedés. Éppoly kevésbé védtem, mint ahogy a *modemeskedést* se védeném. A népiesség – az más. Tudtommal ugyan azt se védtem – nem is szorult védelemre. De antinépies sem voltam soha. Ágnes könnyelműen elismerte, hogy tetszenek neki a 45–47-es cikkeim. Hiszen van egy közöttük az urbánusokról és a népiesekről, és abban azt írom, hogy magát a kérdést is ellenforradalminak érzem – de mindkét részről! Én magam, persze, sohasem voltam népies, de – ebben is egy kissé Babitshoz hasonlóan – sohasem volt ellene kifogásom, Erdélyitől és Illyéstől kezdve Kormos Pistáig. (Mondanom sem kell, hogy csak ha jó költőkről van szó. De a rossz népies költők ellen sem az a fő kifogásom, hogy népiesek, hanem az, hogy rosszak.) És miért is lenne kifogásom? Bartók és a népdal legkorábbi alapvető élményeim közé tartozik, Eti volt a feleségem, és amikor a Válasz és a Szép Szó között – meg nem engedhetően – választás elé állítottak, én (Radnóttal együtt!) a Választ választottam, és ezt ma sem bántam meg. Az ellen sem tudok berzenkedni, hogy Petőfi és Arany voltak a legnagyobb költőink. És tény, hogy szeretem, ha egy magyar költő van annyira magyar, mint amennyire Eliot angol vagy Apollinaire francia. De azt már nem szeretem, ha egy magyar költő olyan módon magyar, ahogy Yeats ír, vagy Benn német. Ennyit az én népiességem határaitól. És ha már a modern költészet szentségeinél tartunk, nem ízlésem az a fajta vaskos népiesség, amelyiket García Lorcában tisztel a világ. De ha Lorcának szabad, magyar költőnek sem tiltanám meg. Nem tudom hát, kettőnk közül melyik nézi más-más szemmel a magyar és a világirodalmat. Mert nem szeretném ugyan, ha Veres Péter volna az arbiter elegantiarum, és mindnyájunknak parasztszimat vagy gatyát kellene viselnünk, de a texasi farmernadrágot sem vagyok hajlandó a Váci utcában elegáns nemzetközi viseletnek tekinteni, legföljebb gyarmatinak.

Népies zsánerkép. Mi az? – hiányos az esztétikai műveltségem. És hol van ez az újabb magyar költészetben? És főleg: hol védelmeztem? Ezt kénytelenek vagyunk felüggeszteni a személyes tisztázásig.

Anekdotizmus. Micsoda név! Ugyanilyen – vagyis semmilyen – jögron a Ti irányotokat nevezhetném formalizmusnak, absztrakciónak, obskurizmusnak vagy obskurantizmusnak. Nem teszem, persze. És jó, legyen anekdotizmus. És ha úgy tetszik, védem. Védem, mert költészetben is gazdagodás- és nem szegényedéspárti vagyok. Mert mindig védekeztem a költészet leszűkítése ellen, bármilyen oldalról támadt a szűkítés igénye. És mert Kavafisz az anekdotáival együtt modernebb, mint az egész magyar neoavantgard. Mert a magyar költészetben is szeretem a jó anekdotákat. Pl. azt, amelyik így kezdődik: „A mellékutcából jöttem 11 barátommal, földik voltunk és virszinia szivart szivtunk hazai szokásból.” Mi ez, ha nem anekdota? Igaz, népies zsánerképnek is fel lehet fogni. Kassák régi költészete különben is tele van spékelve jó anekdotákkal (még A ló meghal a madarak kirepülnek is) – talán ezt szerettem benne a legjobban. Egyébként az újverseire ugyanez áll, csak ezek már nem olyan jó anekdoták. Találomra lapozok bele legújabb kötetébe: Hobele úr portréjához, Parvenüség, vagy ez: „Tegnap este hogy hazafelé mentem barátom volt feleségével találkoztam. Betyár egy nő.” És A részeg kalmár nem jó anekdota? Kassákból és Füst Milánból is kiirtanád az anekdotát? Vagy úgy vagytok ezzel, mint Lukács György a realizmussal – Wer ein Jude ist, bestimme ich?

A költői én romantikus túlnövelése. Szégyellem, de erről sem tudom pontosan, mi lehet. Azt is be kell vallanom, hogy a költészetet és a romantikát nem érzem összeférhetetlennek. És hogy lehet a költői ént túlnövelni vagy egyáltalán növelni? A költői én vagy van, vagy nincs, és minél nagyobb (persze, hitelesen), annál nagyobb a lírája – szerény elmaradott véleményem szerint. De az a gyanúm, itt megint a líra személyességéről vagy személytelenségéről van szó. Erről csak annyit, hogy nézetem szerint nem kell a költői vagy nem-költői én-t, vagyis ahogy én mondom, a személyiséget a költészetben jobban érvényesíteni, mint ahogy Catullus, Horatius, Villon, Ronsard, Goethe, Apollinaire tette, és persze Arany, Babits és József Attila. (Már például a személyiségnek azt a naturalistán részletező érvényesítését, ami Kassák verseiben található, kissé túlzásnak érzem – de azért nem kárhoztatom és nem mondom rá rögtön, hogy szolipszizmus, mint ahogy szegény József Attila tette.)

Karaktertelen költők szubjektívizmusát éppoly kevésbé szoktam védeni, mint az objektívizmusukat, vagy a szürrealizmusukat, vagy bármijüket. Erre kár szót vesztegetni.

És mit támadok én? „A bonyolítottabb, intellektuálisabb lírai irányt.” Disztingváljunk. A bonyolítást csakugyan nem szeretem. Ti szeretitek? Lehetetlen. Még ha valaki egy üzletet bonyolít (le), az hagyján. De a hétköznapi életben is nem azzal szoktuk-e leinteni a fontoskodókat, okvetetlenkedőket, hogy „ugyan, ne bonyolítsd a dolgokat”? A szellemi dolgokat meg éppen kár bonyolítani. Az intellektusnak éppen az az ereje, hogy a bonyolult dolgokat egyszerűvé tudja tenni. Csak a Lukács-iskola szeret bonyolítani. De még a matematikában is – kérdezzétek csak meg Cipit – az a nagy eredmény, ha mindig egyszerűbb képletekre tudják visszavezetni a bonyolultságokat. Az Einstein- vagy még inkább a Heisenberg-féle képlet nagyon nehéz, de a helyezethez képest nagyon egyszerű. Ami pedig a költészetet illeti, a Nehéz szerelemben sem titkoltam, hogy mi vonz engem legerősebben a költészetben: „az a legmagasabb kegyelem és tudás, amely a reménytelenül bonyolultat boldogító egyszerűséggel mondja el, az a szeretet és végső udvariasság, amely a nehezét könnyűvé tudja tenni”. De persze – ezt is megírtam ott –, nagy költő lehet az is, aki a bonyolultat bonyolultan mondja el. A bonyolítást azonban nehéz volna dicsérni. És ki bonyolít nálunk, a jó költők közül? Weöres nem, Pilinszky nem, Ágnes nem. Juhász Feri – nem ritkán. Ezt, hol szóban, hol írásban, hol tréfásan, hol komolyan, szemére is szoktam vetni. Aminthogy Eliotról, Saint-John Perse-ről is megjegyeztem – nagy tisztelettel, de a rovásukra –, hogy olykor bizony bonyolítják azt, ami egyszerű. Nagy költőknek, persze, még ezt is el lehet nézni. De amikor harmadrangú költők igyekeznek azon, hogy a semmit, az ürességet, a laposságot bonyolultnak tüntessék fel – arra nincs pardon.

Az intellektualitást viszont sohasem támadtam, ezt határozottan visszautasítom – sőt. Bolond is volnék támadni, hiszen – amint ezt méltányosan beismered, Balázs – ezzel elsősorban magamat támadnám. Én nem sokallom az intellektualitást a magyar lírában, de nagyon is keveslem. Nincs manapság olyan költőnk, akinek az intellektualitása fölérne a Babitséval, Szabó Lőrincével, József Attiláéval. A fiatalok között pedig, sajnos, nyüzsgőnek a bugrisok, mindegy is, hogy fővárosi vagy vidéki, polgári vagy népi bugrisok. A bugris pedig bugris marad akkor is, ha atomot, galaktikát, kompjutert és filozófiai fogalmakat hajjigál a verseibe. De nem is nagy divat köztük az intellektualitás. Mágikus, misztikus, látomásos – ezek a nagy jelszavak. Ezek pedig nem intellektuális dolgok, drága Balázs és Ágnes.

Persze, intellektualitás nélkül is lehet valaki igazi költő – példa rá Berda József, de

Kassák is. (Másképpen ez is hozzájárult, hogy Kassák primitív és korlátolt művészetelméletét olyan túrhetetlennek éreztem.)

Hát ezt tudom felhozni védelmemre.

*

És most mit tegyünk? Én nem változtam, Ti megváltoztatok. Volt hozzá jogotok. Nem kell mindenkinek olyan korán késznek lenni, mint nekem – én koraérett voltam, sőt, koravén, ha nem is képességeimben, de gondolkodásomban. Az is érthető, ha nem akartok, mint én, „vígan kimaradni e korból”, hanem inkább mentek a divat után – vagyis, legyenek igazságos: a divat irányítói közé tartoztok, legalábbis ebben a provinciában. Nem mondom, hogy örülök ennek, de a *barátságomat* ez nem csökkenti. Elvégre, ha csak olyanokkal barátkoznék, akiknek a politikai és művészeti nézetei azonosak az enyéimmel, akkor talán csak Zelkkel válhatnék igazán szót.

De szívből tudok örülni a sikereiknek, a belföldieknek is, a külföldieknek is, leginkább persze a belsőknek, vagyis ha valami jót csinálnak. Nem is beszélve a személyes szeretetről: ha nincsenek éppen csíhi-puhi hangulatban, otthonosan érzem magamat Maguk között. Talán azt is tudja, Ágnes, hogy az én asztalomnál akkor sem lehetett Magáról kicsinyítő szót ejteni, amikor még nem volt ilyen népszerű, és nem volt ilyen országos és világtekintélye.

Másképpen, ha a korból kimaradva is, még élek, és még nem vonták meg tőlem a lehetőséget, hogy írjak – amennyiben képes vagyok rá. És mert – ahogy Maga helyesen írja rólam, Ágnes – én már ilyen vagyok, vagyis „észveszejtően dühös ember időnként” (de hát a 45–47-es cikkeimben is az voltam!), lehetetlen, hogy ne írjak arról is, ami bosszant – már amennyiben lehet róla írni. És mostanában kevés dolog bosszant úgy, mint az új dogmatizmus, meg az ósdi közterek kacifántos kikészítése, a provinciális, sőt, gyarmati modernség. És mivel a mi alapvető irodalomfelfogásunk, amint ezt megmagyarázni próbáltam, a Maguk változásai következtében eltér egymástól, előfordulhat, hogy sértve érzik Magukat, nem a Maga művészetében, Ágnes, de kettejük vallott (én azt remélem, inkább vallani óhajtott) irodalomszemléletében. Hiszen a Maguk elméleti cikkei, nyilatkozatai is óhatatlanul irányulnak ellenem is. Ez nem olyan nagy baj, ez az egészséges irodalmi élet. Vivünk úgy, ahogy Babits és Kosztolányi, Kosztolányi és Illyés vitak egymással. Én, ha előbb kalapot lengetnek, ahogy Te olyan kedvesen teszed, Balázs, vagy tisztelegnek előtte a karddal, tapsolni tudok a dőfésnek, amelyik eltalált. Nem sértődtem meg a Balázs cikkén, amelyik közvetlenül támadott, de még a Borién sem. (Ami nem érinti a róla való véleményemet.)

De az ég szerelmére, ne vegyetek Magatokra olyasmit, ami nem a Ti ingetek! Nagy kár, hogy éppen ebben az egyben vagytok olyan igazi magyarok (a Németh László-i értelemben), hogy nem ismeritek, nem szeretitek, nem értitek és nem tűritek az iróniát. Én viszont ebben nagyon magyartalan vagyok.

Az is nagy különbség a régi állapottal szemben, hogy a mi akkori barátságunk szabad emberek szövetsége volt. Ágnes meg közben pártvezér lett, én pedig független, de magányos ember. És hiába, nem tudok más dogmákat elfogadni, csak a katolikus egyházét, azokat sem minden fejcsoválás nélkül. És ha sikerült magamat kivonni a kommunista párt fegyelme alól, aligha fogok más pártfegyelmet elviselni.

Szóval, mit kérek én? Egy kis liberalizmust. Vagyis: Szabadságot Vas Istvánnak – és mindenkinek!

Howgh – vagyis európaiul: itt állok, másképpen nem tehetek. Take it or leave it – és mondanom sem kell, mennyire drukkolok annak, hogy a take-et válasszátok.

És bocsássátok meg ezt a hosszú leveletem – remélem, tudjátok, hogy a legnagyobb barátság jele, ha ennyit „feccolok bele” barátságotok megtartásáért.

És boldog új évet!

Mindkettőtöket szeretettel ölel

Pista

Nemes Nagy Ágnes – Vas Istvánnak

Pistám,

hadd kezdjem a végén. Szép volt Magától ez a levél, annyira elbűvölödtünk tőle, hogy tulajdonképpen csak nagy lassan jöttünk rá, mi is van beleírva. Mikéntha szívünket mézbe és – mit is írjak? – borsba mártogatták volna felváltva. S eme kettősséget mindig megtaláltam írásában.

Mert hadd kezdjem újra a végén. Mikor Maga azt írja, hogy pártvezér lettem, s Balázssal együtt izlésirányító, ez rám nézve oly hízogó, oly előnyös, hogy igazán nehezemre esnék megcáfolni. Majd bolond leszek megváltoztatni próbálni egy olyan optikát, ahonnet ilyesfélének látszhatom. Ebből is kitetszik: mennyire igaza van Magának abban, hogy mi nem akartunk (pláne vígan) kimaradni a korból – akart a fene. És ha néha-néha mégis úgy esett, hogy ki kellett maradnom, Isten tudja, nem örültem neki eléggé. Sajnos azonban a kinnmaradás és a bennmaradás többféleképpen értelmezhető. Megengedtem magamnak olykor, hogy azt képzeljem: akkor vagyok benn, ha kinn vagyok. Természetesen a Maga (gyönyörű és általam oly gyakran idézett-mormolt) verse sem jelent mást. Rólam táplált pártvezéri elképzelései is nyilvánvalóan a kint és bent játékos összetévesztéséből erednek.

Vagy tévednék? Maga megvádolt volna engem azzal, hogy –? Miközben – ellentétképpen – önmagát magányos és független embernek nevezte? – Nem, nem. Az nem lehet. Ez az „ellentét” – komolyan még a leghevesebben indulatos Vas Pistának sem juthat eszébe. Akinek én – vezéri szavamra fogadom – mindig is igyekezni fogok a legnagyobb szabadságot biztosítani. Még azon az áron is, hogy a nyilvánosság előtt ő támad minket (habár többnyire névtelenül), és mi magánúton s őszinte csodálkozással – védekezünk.

Mert itt valami félreértés van, Pistám. Valahogy nem arról van szó, amiről szó van. Komolyan kívánja, hogy védekezem vádjai ellen, melyek szerint mi elhagytuk Babisot (bocsánat: elárultuk!), és Kassákot pártoltuk, hogy mi „dezertáltunk”, hogy én idegenmajmolásra buzdítom a magyar ifjúságot, hogy Öfelsége ellenzéke vagyok – stb. stb.? – Vagy azt kifogásolja, hogy változtam életem során? Persze hogy változtam – engedje meg, hogy Magát idézzem: hülye lennék, ha nem változtam volna. De csak nem tekinti elvi dezertálásnak, hogy mai ízlésembe az időközben költői világnyelvé lett és így erősen megváltozott avantgarde is belefér? Hogy Maga annak idején megunt? Ezt meg tudom érteni. Talán akkor én is meguntam volna. De – bocsásson meg érte – Maga *mást* unt meg, mint amiről most beszélünk. Hiszen egész költői gyakorlata (pláne a mostani), továbbá Eliot, St John Perse stb. átmentése a magyar irodalomba – Isten tudja, miért – azt a benyomást kelti bennem, mintha ugyanaz tetszenék Magának is, mint nekem. Valamint Maga is azt állítja, hogy verseimmel (és Weöres és Pilinszky és a többi verseivel) nem vitázik – csupán azzal az „elmélettel”, amely magyarázza őket. Hát olyan Isten ellen való véték, ha időnként megpróbáljuk megmagyarázni, hogy miért írunk úgy, ahogy írunk? Úgy veszem észre: olykor Maga is meg

szokta magyarázni. Ez már olyan intellektuális rákfene. S az intellektualitást inkább keveslem én is, semmint sokallom a magyar irodalomban. Hol van hát az az ellentét, ami Magát – ilyen mértékig! – ingerli?

Nos, megmondja Maga világosan: utálja az új dogmatizmust és gyarmati modernséget. De – már megbocsásson érte – ez nem *az én* ingem. Megint meg kell kérdeznem: kivel téveszt össze? S nyilvánvaló az is, hogy Balázs „nómenklatúrája” (nevezzük így, no jó, azt a szógyűjteményt, amivel megpróbálja az ember magyarázni az oly nehezen magyarázhatót) – nem a Maga inge. Mindez alapjában véve nem Magára vonatkozik, s ezt Maga is tudja. Miért veszi fel akkor a kesztyűt (hogy a ruhanemű-hasonlatoknál maradjunk), ahelyett, hogy homlokon csókolna bennünket, mint természetes társait a magyar költészet sokszínűségén munkálkodók között? Már mondtam Magának, én ezt vártam Magától ebben a „modernségi ügyben”. Ki értené meg, ha nem V. P., hogy mit akarunk? S lám, az ellenkezője történik.

Miért? Ez az, amit nem értek, nem tudok kitapogatni. Voltaképpen miért dühös Maga? Azt hiszem, Maga a túl-modern: olyasmit utál, ami nincs – vagy nem *ott* van, de Maga feltételezi, hogy lesz és ott lesz. A Maga haragja utópisztikus.

Marad tehát a Maga ingerültsége ellenünk, ha indokait nem is tudom reálisaknak tekinteni. S ez kár. Mármint az ingerültség. De hát annyi minden volt köztünk, annyi szemrehányást tudunk tenni egymásnak – szálazzuk ki ezt is. Csak szálazzuk. Mert – talán fölösleges is mondanom – nagyon óhajtom barátságunk felvirulását.

In hoc signo zárom levelem, de remélem, nem zárok le vele semmi jót, sőt nyitok, kitárok, ajtót, kaput a társalkodásra s ha kell, az egészséges baráti veszekedésre.

Üdv és barátság!

Ágnes

Lengyel Balázs – Vas Istvánnak

1970. jan. 12.

Édes Pista,

legelőször is hadd mondjam el meghatódásomat, hogy vetted a fáradságot erre a levélre, hogy ekkora energiát fordítottál felhős barátságunk egének megtisztítására. (Nem lévén költő, használhatok éppen banális képeket.) Megelőztél és csaknem megszegyenítettél velem, hogy te az idősebb, a tekintélyesebb, kinek műve, irodalmi szerepe az enyémhez nem fogható, értsd: az enyém nem állja az összehasonlítást a tiédde – szóval, hogy te tetted ezt az elegáns, baráti gesztust. Pedig nekem hosszú idő óta kényszerképzetem, hogy meg kellene próbálni kibeszélni ellentéteinket, félreértéseinket, barátságunk akadályait. Huszonöt évvel ezelőtt is a rokon világ vonzott Benned, s ma is azt a régi rokon világot tapintom, ha nőttek is rajta talán számomra érdekesebb felületek, a lényegen ez nem változtatott.

Temessük el legelőször is azt a Hübele Balázst – készségesen belátom eleganciád ismeretében, hogy nem rám vonatkozott. Lehet, hogy meglep, de még ha rám is lehetett volna értelmezni, akkor sem haragudtam volna érte igazán – mondtam én Neked ennél kegyetlenebbeket is.

Nos ezzel a lényegre kezdem már érinteni, mert ha én kegyetlenekeket mondtam is neked, jól tudod te azt, fájdalomból mondtam. Barátságunk, helyesen és pontosan elemzed, közös irodalmi eszméken alapult, bizakodással teli évek idején. Hogy eszméinken hogy gyalogoltak keresztül, hogy igyekeztek velünk megtagadtatni azokat,

hogy bizalmunkkal, reményeinkkel mit csináltak – jobb, ha nem beszélünk erről. Azt a nyomást, amely mindnyájunkat ért, csoda, hogy ép ésszel ki tudtuk bírni. Nem csodálom, ha vannak lelki torzulásaink. Másképp látjuk magunkat a tükörben, mint amit a tükör mutat – Te is, mi is. Ezzel sajnos számolnunk kell.

A könnyebb kérdésbe megyek először bele, hogy aztán rátérjek a nehezebbre. Azt mondod, számodra a tükör azt mutatja: elhagytuk Babitsot, Kassákhöz csatlakoztunk. Olyan fájdalmasan érint ez a megállapításod, alig tudok rá az értelmetlen, a semmit se magyarázó *nemnél* többet mondani. Hiszen jól tudod, mennyit ütöttek egykor, az Újhold idején és utána is Babits eszméinek erőmtől telő hangoztatásáért, az ő morális értékrendjének tiszteletéért. Ha hiba volt, ha nem, csakugyan az ő neve volt az Újhold zászlózára írva. 49-ben pedig az egzisztenciám, a főiskolai tanárságom, majd az irodalmi életben való részvételem múltott azon, hogy megtagadtam az árat, amit kértek: Babits „burzoá dekadenciá”-járól kellett volna nagy előadást tartanom az Irodalomtörténeti Intézet rendezésében. Hadd ne beszéljek tehát arról, hogy mi nekem Babits: s hogy mennyire fáj, hogy hosszú éveken át úgy beszéltek róla, ahogy beszéltek, és hogy azok, akik még védhették volna, olyan mélyen hallgattak róla. Inkább azt mondom el, hogy mi vitt el engem Kassákhöz, a kassáki költészet mélyebb megértéséhez. Igazad van, valaha rég, barátságunk hajnalán, Te jobban becsüted és inkább értetted Kassákot, mint én. Nekem bizony volt valami konzervatív vonás az ízlésemben. Valójában csak az ötvenes években mélyedtem bele költészetébe, és jöttem rá igazán értékeire. Két dolog vezetett el hozzá. Az egyik: emberi tisztessége, amely ebben az utolsó huszonöt évben – távolról szemlélve, de talán nemcsak távolról – vitathatatlan volt. (Ne felejtse el, hogy a Te fiatalságod Kassákját mi nem ismerhettük!) A másik egy irodalompolitikai megfontolás: ha művészetpolitikánk elismeri a kísérletezés, a formabontás jogát, növekszik valamelyest irodalmi életünk szabadsága. Nő a lehetősége annak, hogy a realizmustól a hazai értelmezés szerint eltérő, más kifejezőmódok is polgárjogot kapjanak. Kassákért könnyebb volt „kiállni”, érte harcot kezdeni, mert mégis ő az első magyar munkásíró, s méghozzá a szocializmus eszméin nőtt fel. Az ő pályáján azt lehetett bizonyítani, hogy a formabontás, a kísérlet, a hazai hagyományoktól elütő vers, nem a „polgári dekadenciából” fakad, hanem konstruktív világ-megváltoztató törekvésekből. 1957-ben, amikor az első hosszabb tanulmányt írtam róla, dehogyis lehetett volna más modern költőket elemezni, kísérleteik értékéről beszélni – kivált nem lehetett volna Weöres Sándort méltatni, kinek gondolati világától különben én csakúgy távol állok, mint Te. A Rákosi-időkben egyoldalúan uralomra segített, hegemoniához juttatott népiesekkel szemben, Kassák művét és példáját a korlátok ledöntésére, a kötelezőnek tekintett, politikailag tematikus, Illyés-iskola ellen igyekeztem „kijátszani”. Azt akartam elmondani, hogy mást is lehet, mást is szabad csinálni, másnak is van hagyománya. Nem kell a kísérletezést, a tömörítést, a nagyobb kihagyások példáját külföldről importálnunk, van annak magyar és méghozzá a szocializmus eszméjét hordozó gyökere is. Elismerem, ez gyakorlati megfontolás csupán, mellyel a modern vagy egyszerűen és pontosan: a valódi költészet lehetőségeit akartam szolgálni. Mert abban talán egyet tudunk érteni, hogy a Rákosi-kor protokolljában az egy Illyés kivételével, nem szerepelt a valódi költészet. De továbblépve, az említett gyakorlati szemponton túl, valóban beszámolhatok ízlésem bizonyos változásáról. Nemcsak Kassákkal, de a modern (vagyis huszadik századi költészettel) foglalkozva, ízlésem módosult, jobban fogom, mélyebben értem a XX. század világ-irodalmi nagyjait. Anélkül, hogy régi szeretteimet meg kellene tagadnom, sőt őket is

mélyebben látva, élvezve, úgy érzem, sejtem, hogy az egységes világlírásban valójában miről van szó. A szavak, a jelzések, képek, metaforák milyen másfajta alkalmazásáról, csak a formabontás után lehetségessé vált új ötvözéséről. A magyar költészet, ez is meggyőződésem, átlagtermésében messze nem él azzal a lehetőséggel, amely pedig számára is adva van. Hogy a Te nómenklatúráddal éljek: bugrisok bugris, ócska versekkel tömik tele a folyóiratokat, tele vagyunk elavult népies matricával. Abban persze Neked igazad van, hogy a matrica akkor is matrica, ha urbánus és modernkedő. Ott vagy igazságtalan, hogy a hatalom által felduzzasztott és fenntartott népies uralom hihetetlenül szapora matrica-televényét egyenlőnek veszed a modernkedők gyér matricagyáraival. Sőt a fő veszélyt bennük látod, holott az ő működésük viszonylagos irodalmi szabadságunk finom luxusa csupán: az ellenük való hadakozás az irodalmi szabadságot, az írói szuverenitást, és a valóban jó, általad is becsült költőket, velük együtt a Te költői lehetőségeidet is érinti. A mi korántsem distinktiv közéletünkben a te epigrammaid a modernkedés ellen önpusztító jellegűek. Azt szoktam mondani tréfásan, ha cikk jelenik meg a Váci utcai maszek kereskedők ellen, annak a legvalószínűbb gyakorlati hatása az, hogy Weöres Sándor vagy Pilinszky készülő kötetét le kell állítani. Nem tehetek róla, ha így élünk csaknem, ilyen közegben.

Engedd el nekem a hamis és méltatlan versengést, hogy a magyar költészetet (hagyományával együtt) melyikünk szereti mélyebben, jobban. Mindnyájan, talán nem túlzás, létünkkel gyökeredzünk benne. Sem Ágnes, sem én, sohasem mondtuk, sohasem gondoltuk, hogy költészetünket ki kellene forgatni hagyományából. Hogy idegen költészet formaruhájába, jegyeibe kellene öltöztetni – hogy importra kellene verseket írni, micsoda képtelen gondolat! Csak egy tapasztalati tényről beszéltünk, hogy a magyar vers formahűen fordítva az idegen nyelven rendszerint öregnek hat, gyakran még a legmodernebb is. S ennek egyik oka például az, hogy az avangard vers-változtató hatása, mely az egész világ teljes költészetén érezhető (még a túl népiesnek tartott Lorcádon is), nálunk nem ért be, nem szivódott fel eléggé. Ízlésünk a verset illetően konvencionális, a költészet lehetőségeit alábecsüli (lásd a Rákosi-kor practicista elképzelését, mint végletes példát). Ezért írtam, hogy szerintem szerencsésebb volt József Attila szintézise hagyomány és avangard viszonylatában, mint Illyés „hátraarca”. Mindez azonban nem lett volna olyan súlyos jelentőségű, ha nem jön ránk az utolsó húsz-huszonöt év államilag parafált népies realizmusával. Ha én esztétikai kifejezéseket keresek ahhoz, hogy elmaradottságunkat tetten érjem, akkor csupán nevet próbálok adni annak a költői gyakorlatnak, mely közepes célokért, közepes célokat követve, elfelejtkezik a vers, a költészet igazi lehetőségeiről. Mi van az anekdotizmus mögött? Ne áltasd magad, semmi köze sincs ennek Kavafiszhoz. Se Kassákhhoz természetesen. De igenis célba veszi azt az évek óta divatos sablonverset, melynek semmi mása sincs, mint hogy azt mondja: itt állok, itt jártam a világban, és ez és ez történt velem. Persze ez is lehet remekmű, ha a költő belső világa, élményfelfogó készsége valódi. De rendszerint nem az, és a közlés is csupán földhözragadt „realista” beszámolóra áhítozik ilyenkor. S meg is kapja. Ezt a divatozó laposságot, alacsonytságot, a vers igazi lehetőségeivel való nem-élést, szóvá tenni esztétikai terrorizmus? Miért? Nem is folytatom tovább. Csak még egyet látom, örömdre szolgál, hogy bonyolult helyett bonyolítottat írtam az intellektuális lira jelzőjeként. Pistám, szellemesen vered vissza, de mégsem szavak vagy szóalakok használatán fordul ez a kérdés. Bonyolítottat írtam pusztá szerénységből, mert az egyértelműen dicsérő bonyolult jelzőtől tartózkodni akartam. De hogy itt a rosszul használt bonyolított mit jelentett, Te is jól tudtad.

Még néhány szót csupán annak a bizonyos tükörnek fájdalmasabb és meglepőbb mutatványáról. Arról a „vigan kimaradni a korból”-ról és hogy mi nem tudunk kimaradni. Ne haragudj, ezekben a megállapításokban szellemed nem annyira ironikus, mint frivol. Barátságunk első nagy zökkenője akkor következett be, amikor, 50 körül, erre a kimaradni kérdésre, ha lélekben, elismerem, nem is nagyon távolian, de mégis másképp és másképp reagáltunk. Hogy ezúttal én fogalmazzak valamivel pontosabban: nem a korról van itt szó, hanem a magyar irodalomról. És bizony abból nem szeretünk volna kimaradni (Te se, ne is haragudj!), de úgy nyolc-tíz évre mégis ki kellett maradnunk. Elismerem, nagyon szomorúan. És talán azt is belátod, hogy ez a kimaradás az én pályámat illetően jövathetetlennek is látszik. Ne haragudj, de a Te tekintélyedből, általánosan elismert pozíciódból szólva, csaknem gúnyosan hangzik, ha bennünket (engem is megtisztelőleg beleértve) a divat irányítói közt emlegetsz. Furcsa, ha azt írod, Ágnes pártvezér – s több szabadságot kérsz tőle Vas Pistának. Reális tények és irreális képzetek keverednek ebben a felállításban. Több szabadságra persze mindnyájunknak szüksége van, és több baráti megértésre is, amit leveleddel olyan jólesően szolgáltatál, és amelyet én is szolgálni szeretnék. Ne felejtsd el, hogy a nyilvánosság előtt inkább Te hadakozol ellenünk, mint mi ellened. Mert az a feltételezés, hogy az én itt-ott kifejtett esztétikai nézeteim degradálják művedet, teljes képtelenség. Mindig is értő, odafigyelő, szellemedet mélyen megbecsülő olvasóid voltunk, s ha néha meg is morogtunk egyért-másért, mindig is Neked drukkolva morogtunk meg – az egy táborba tartozók izgatottságával és őszinteségével. Ezt neked is tudnod kell.

A többit szóban, ölel

Balázs

(A levélváltás, egy hajdani vita dokumentuma, Vas Istvánnak az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárchívában őrzött hagyatékában maradt fent. – Lengyel Balázs tanulmánya, melyre Vas István levelében utalás történik, a HAGYOMÁNY ÉS AVANTGARDE, 1969; megjelent Lengyel Balázs HAGYOMÁNY ÉS KÍSÉRLET – Magvető, 1972 – című kötetében is.)

Vörös István

SZÁMOLJUNK

Két nő hagyott el két nap alatt.
Az elsőnek hiába vásároltam
tányérszerű mákos süteményt, bármit
engedett, de semmit nem akart.

A villamosmegállóban már csak
kezet ráztunk. A másik a feleségem.
Néhány nap múlva a harmadik-
kal hoztuk el tőle a dunyhámat.